

A fogságtapasztalat historikuma a 19. századi Magyarországon

Az ELTE BTK Történeti Intézetének Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszéke „A fogságtapasztalat historikuma – a 19. századi Magyarországon” címmel konferenciát rendezett 2013. május 23-án. A tanácskozás helyszíne a Történeti Intézet Szegfű Gyula Könyvtára volt. A konferencia első fele a börtönügy, a büntetés-végrehajtás szakmai kérdéseivel foglalkozott, míg a délutáni program a 19. századi politikai elítéltek börtöntapasztalataira fókuszált.

Mezey Barna, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem rektora, a Magyar Börtönügyi Társaság elnöke nyitotta meg a konferenciát. Köszöntőjében hangsúlyozta, hogy az ELTE első ízben válogatott úgy össze témákat, hogy egy szakmai jellegű konferencia keretében börtönügyi szakemberek, történészek, irodalomtörténészek, pszichológusok, pedagógusok, jogászok, levéltárosok ülhetnek egy asztalnál.

Pallo József bv. ezredes, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának főosztályvezetője „Történeti panoráma – jogász szemmel” című előadásában nagy történeti ívet mutatott be a Csemegi kódextől a napjainkig terjedő, közel 140 éves időszakra vonatkozóan. Előadásának záró része a „Hogyan tovább magyar börtönügy?” címet viselte. A bv. kódex tervezetéről szólva bemutatta a tervezett Központi Kivizsgáló és Módszertani Osztály tevékenységét, amely a korlátozottan beszámítható és a személyiségzavar tüneteit mutató elítéltek vizsgálatát és gyógykezelését végezné. Megemlítette, hogy a szakma célja a közeljövőben a szabadságvesztés hatékonyságának mérhetővé tétele, mégpedig olyan módon, hogy az elítéltet vizsgálatnak vetnék alá a szabadságvesztés-büntetés megkezdése előtt és annak letöltése után, így megállapíthatóvá válna, milyen változások következtek be, illetve mekkora az esélye a visszaesésnek.

Ruzsonyi Péter bv. dandártábornok, a Nemzeti Közszerződési Egyetem Rendészettudományi Karának dékánja „A szabadságvesztés-büntetések pedagógiai-reszocializációs kérdései” című előadását a büntetés nélkülözhetetlen szerepének bemutatásával kezdte, meglátása szerint a szándékos rossz okozását minden esetben büntetni kell. Ezt követően – többek között – a büntetés általános célrendszeréről, az elrettentés, megtorlás, reszocializáció, izoláció szerepéről beszélt részletesen, majd bemutatta a szabadságvesztés-büntetés alapelveit, a kompenzáció, kompozíció és tálió hármását. Előadása végén a jelenlegi helyzetet vizsgálva elmondta, hogy véleménye szerint a reszocializációs cél megvalósításának hordozója maga az elítélt, a siker kulcsa a vele való szorosabb együttműködés lehet. Mint kifejtette: „Az igazán sikeres szabadságvesztés-büntetés együttműködésen alapuló,

szükségletekből kiinduló magatartásformálás, amely elsősorban kognitív és szociális készségek kialakítására törekszik.”

Fliegauf Gergely bv. alezredes, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Karának főiskolai docense „A Long Kesh-től a Pelican Bay-ig: a modernkori fogvatartás speciális problémái a nagyvilágban” című, emberi jogi megközelítésű előadásának fókuszában az éhségstrájk állt. Ezen eszköz alkalmazására akkor kerül sor, amikor már nincs más lehetőség a tiltakozásra – igen gyakran börtönben valósul meg. Az előadó két híres esetet mutatott be, illetve vetett össze, amelyek között 30 éve telt el, és amelyek között számos hasonló vonás fedezhető fel. Előadása végén megemlítette, hogy a magyar börtönökben éhségstrájkot folytatott többek között Bibó István, jogász, Mérei Ferenc, a modern magyar pszichológia megteremtője és Pál Tibor, aki a magyarországi fogvatartottak közül elsőként fordult a strasbourggi Emberi Jogok Európai Bíróságához.

Kapiller Imre, a Zala Megyei Levéltár levéltárosa „Börtönviszonyok és börtönlázadás Zalaegerszegen, 1796” című előadásában nemcsak a börtönlázadást mutatta be, hanem társadalmi képet festett a 18. század végének Magyarországról, kitérve a társadalmi helyzetre, a török háborúk következményeire, illetve az akkori börtönviszonyok, valamint a tömlöcben büntetésüket töltő rabok és örök bemutatására. A lázadásnak, amely a rabok szempontjából eredménytelenül végződött, számos áldozata volt. A helyszínen meghalt 9 rab és 2 hajdú, egy hónapon belül hárman haltak bele az ott szerzett sérüléseikbe. A megyei törvényszék négy rabot ítél halálra, akiket ki is végeztek, a lázadás részvevői közül többen az embertelen bánásmód következtében már korábban meghaltak.

Mezey Barna „A börtönviszonyok és a börtönreform kérdése a 19. századi Magyarországon” című előadásában a fogházjavító mozgalom történetét vázolta fel. 1843-ban Deák Ferenc vezetésével készült el a nevezetes börtönügyi törvénytervezet, amelynek összeállításához számos külföldi jogszabály szolgált segítségül. Nyugat-Európa nagyon pozitívan értékelte ezt a törvénytervezetet, amely modern, magánrendszerű börtön kialakítását tervezte, de a plánumot Magyarországon sajnos túlzottan liberálisnak tartották és elutasították. A politika elfordult a kérdéstől, az 1848-as forradalom pedig elsöpörte a börtönök modernizálásának szükségességét. Az ezt követő évtizedben döbrentek rá a szakemberek, hogy Magyarországon csak vármegyei börtönök vannak, nem működnek a szó szoros értelmében vett igazi börtönök. Ebben az időszakban sorra alakítottak át üres épületeket, tébolydákat, zárdákat totális intézményekké, így többek között Vácott, Márianosztrán, Illaván és Lipótváron. Az 1878-ban megszületett Csemegi-kódex azonban kikényszerítette, hogy lepusztult épületek börtönné alakítása helyett új börtönöket építsenek.

Csapó Csaba, az ELTE BTK Történeti Intézetének docense előadásában a szegei várbörtön működését elemezte. Vizsgálatában a mikrotörténet módszereit alkalmazva egyetlen kérdésre kereste a választ: mi lehetett az oka az előzetes le tartóztatásba helyezett személyek hihetetlenül magas, mintegy 25%-os halálozási arányának. Csapó Csaba végső következtetése szerint a börtön viszonyai kétségtelenül hozzájárultak a rabok fizikai és pszichikai elgyengüléséhez, amit az is bi-

zonyít, hogy az előzetes letartóztatásban töltött idővel egyenes arányban csökkent a túlélés esélye. Nem találta nyomát kínzásoknak, de a fogvatartás körülményei tükrözték a korszak bűnözőkről vallott felfogását. Emberiességi szempontból igyekeztek megteremteni az életben maradás feltételeit, de ennek esetleges kudarcáért a rabtartók nem érezték magukat felelősnek.

Szilágyi Márton, az ELTE BTK Magyar Irodalom és Kultúratudományi Intézetének docense „A jakobinus mozgalom foglyai” című előadásában Kazinczy Ferenc Budán, Brünnben, Kufsteinben és Munkácson töltött fogságát mutatta be, amely időszakokban az olvasás, a könyvek birtoklása, az írás és a börtönkommunikáció központi szerepet töltött be az író életében. Az előadó részletesen ismertette, hogy Kazinczy milyen módon vette fel a kapcsolatot, kommunikált egyszemélyes cellájából rabtársaival. Rendszerint latin nyelven kommunikáltak egymással, kopogtatáson alapuló börtönábécé segítségével. Az írás mellett ezen szellemi tevékenység terápiás hatása járult hozzá, hogy az író nem vált depresszióssá, és szabadulása után képes volt a börtönpszichózis hatásai nélkül tovább élni. A helyzetre való tudatos reflexiónak köszönhetően nem fejthette ki a börtön negatív hatását Kazinczyra, így nem roppant meg a börtönévek alatt.

Dobszay Tamás, az ELTE BTK Történeti Intézetének docense „Börtöntapasztalat Kazinczy fogságnaplójában” című előadásában Kazinczy Ferenc börtönéveit a börtönpszichológia, börtönszociológia eszközeinek segítségével elemezte. Az előadó sorra vette, hogyan hatottak Kazinczyra a börtönártalmak, különösen a javaktól való megfosztás, illetve részletesen bemutatta azt a folyamatot, Kazinczy hogyan igazodott a hatóság elvárásaihoz, börtöneinek normarendszeréhez. Ezt erősen befolyásolta az a tény, hogy a jakobinus mozgalom foglyai ambivalens helyzetben voltak, a katonák, örök tisztelték őket mint nemes embereket, lelkiileg a fogvatartottak mellett álltak, hiszen nem köztörvényes bűnözőkről volt szó.

Pajkossy Gábor, az ELTE BTK Történeti Intézetének docense „A kormányzati terrorizmus politikájának áldozatai” című előadásában levéltári források feldolgozásával tárta fel, hogyan alakult egyes reformkori politikusok, gondolkodók – a két Lovassy, Lapsánszky, Tormássy János, Kossuth és Wesselényi – sorsának alakulása. A börtönévek az egyes személyekre másképp hatottak. Lovassy Lászlónál a börtönpszichózis jeleit már viszonylag korán észre lehetett venni, pályája megtört, a börtönévek során megőrült. Kossuth viszont jól tűrte a fogságot, pályája új lendületet kapott a fogságban, ez idő alatt tanult meg angolul, itt sajátította el a matematikát olyan magas fokon, amely tudás később hozzájárult pénzügyminiszterré válásához. Sorsuktól függetlenül a bebörtönzött személyek mindannyian a szólásszabadság mártírjai lettek.

Hermann Róbert, a Hadtörténet Intézet és Múzeum főtanácsosa és tudományos helyettese az 1848-as megtorlások áldozatainak börtönélményeiről számolt be. Visszaemlékezésekből, naplóból, emlékiratokból gyűjtött anyagokat, közel 50 dokumentumból foglalta össze előadása anyagát. Az előadó – egyebek mellett – részletesen beszélt arról, milyen hierarchikus viszonyok uralkodtak a korabeli börtönökben. A várparancsnok állt a csúcson, de jelentős szerepet töltött be a törzsfoglár is, aki közvetlenül irányította a helyi fegyveres őrseget. A fogvatartottak

szempontjából kiemelt szerephez jutott a zárnok, hiszen ő volt az a személy, aki esténként bezárta a zárkákat.

Kövér György, az ELTE BTK Történeti Intézetének professzora előadásában egy 19. századi szerb politikus, Miletić Svetozar börtönpszichózisát állította középpontba. Miletić 1826-ban született, jogi tanulmányokat folytatott, a Szerb Akadémia tagja volt, 1866-ban *Zastava* címmel lapot indított Pesten, a „szerb Kosuth”-nak nevezték. Felségsértés vádjával 5 év börtönre ítélték, 1876-ban királyi kegyelemmel szabadult. 1882–1883-ban Bécsben, majd egy budai magángyógyintézetben kezelték. Pszichés problémái a váci börtönben kezdődtek, ahol magánzárkában kellett töltenie büntetését, nem hagyták pihenni s csupán napi egy óra séta volt engedélyezve számára. Betegsége 1882-ben hatalmasodott el rajta, ami teljes lelki összeomláshoz vezetett az üldözési mánia kifejezett tüneteivel súlyosbítva.

Áttekintve a konferencia előadásait elmondhatjuk: igazán tartalmas tanácskozás részesei lehettünk, színvonalas előadásokat hallgathattunk meg a különböző tudományterületek képviselőitől a 18–19. század fogházhistorikumának témaköréből, illetve a büntetés-végrehajtás egyes aktuális kérdéseiről.